
Výzkumná studie sociální reprezentace demokracie: česko-slovenské srovnání

Tyrlík M., Plichtová J., Macek P. (1998).
Sociální reprezentace demokracie:
česko-slovenské srovnání.
Československá psychologie, XII. (2),

Historické pozadí

- Rozdělení Československa na dvě samostatné republiky 1. ledna 1993 poskytlo sociálním psychologům možnost sledovat vývoj v obou zemích jako jedinečný přirozený experiment.
 - Výzkum těchto jevů je o to pozoruhodnější, že k rozdělení státu došlo v průběhu transformace společnosti.
 - Mezi dominantní termíny, s nimiž je transformace spojována patří termín **demokracie**.
-

Teoretické zázemí studie

- teorie **sociálních reprezentací** – Moscovici (1984)
 - Realita v níž lidé žijí má sociálně-psychický aspekt. Lidé do značné míry tuto realitu společně utvářejí v podobě soc. rep. Soc. rep. jsou svázány jazykem a dynamicky se utvářejí v sociálních interakcích, zejména komunikaci.
 - Nové ideje se v procesu komunikace stávají součástí každodenní konsensuální reprezentace. Interpretace současných dějů vycházejí zpravidla z tradice uchovávané v struktuře významů, neboť lidé nové události vnímají a rozumějí jim jen ve vztahu k předcházejícím zkušenostem a vzorům.
-

Cíl studie

- Cílem je popsat rozdíly v sociálních reprezentacích **demokracie** mezi českou a slovenskou společností.
-

Otázky a předpoklady spojené se studií

- Nakolik je soc. rep. demokracie v současnosti spojena s individualismem ve smyslu individuálních práv, autonomního uvažování a rozhodování na straně jedné, a individuálními ekonomickými aktivitami na straně druhé?
 - Přestože oba národy sdílely posledních 40 let ve společném komunistickém státě, autoři předpokládají, že se jejich soc. rep. demokracie budou **lišit** (viz. terminální období kom. režimu a polistopadové období do rozpadu státu). Dokládají to také na neschopnosti států vytvořit konsenzuální soc. rep. národa. Otázkou zůstává jak se bude měnit vnímání soc.rep. demokracie pouze v jednom národě v závislosti na VĚKU, pohlaví a vzdělání a jaké jsou v tomto směru rozdíly mezi oběma národy.
-

Otázky a předpoklady spojené se studií

- Zvolené věkové kategorie se liší svou zkušeností. Starší respondenti dospívali v období liberalizace socialismu koncem 60. let a začali být ekonomicky aktivní v 70. letech. Mladší respondenti dospívali v polistopadové společnosti. **Očekávaná odlišnost může být výrazem zkušenosti s odlišnými soc. podmínkami.**
-

Otázky a předpoklady spojené se studií

- Vzhledem ke krátké zkušenosti našich národů s praktikováním demokracie očekáváme i rozdíly mezi skupinami s nižším a vyšším vzděláním. Rep. demokracie vyžaduje velkou míru **abstrakce**, což je vlastní spíš vzdělanějším vrstvám. (Rozdíl může vyplývat i z toho, že vzdělanější mohou lépe využít možností tržního hospodářství, méně vzdělaní mohou být znevýhodněni.) Autoři předpokládají, že vytvoření funkčních soc. rep., které by spojovaly tyto skupiny obyvatelstva by muselo být výsledkem dlouhodobějšího vývoje u celých generací. Míra rozdílu totiž může být výrazem míry soc. konsensu s fungováním dem. systému v dané společnosti.
-

Výzkumný soubor

- 296 Čechů, 296 Slováků. 148 mužů, 148 žen.
148 resp. s maturitou, 148 bez. Dvě skupiny
– 18 - 23 let a 40 - 45 let.
-

Metodika výzkumu

- Soc. rep. demokracie autoři operacionalizovali jako subjektem vyjádřenou těsnost vztahu mezi tímto pojmem a jinými relevantními pojmy. Seznam pojmů byl sestaven na základě pilotážního výzkumu (Plichtová, 1995). Respondenti měli na tříbodové škále vyjádřit, zdali jim pojem demokracii pomáhá vysvětlit málo, středně nebo velmi (+ negativní – čtyřbodová). Jednotlivé pojmy autoři srovnávali pomocí mediánu (0, 1, 2, 3). 3 – nejtěsněji spojovány, 2 – středně spojovány, 0 a 1 – málo spojovány.
-

Výsledky

- U obou souborů autoři zjistili, že resp. nejčastěji těsně spojují pojem demokracie s 11 ze 39 pojmů. Jedná se o pojmy, které se váží k všeobecným hodnotám - mír, spravedlnost k právnímu systému (právní řád, lidská práva), k svobodě jednotlivce a jeho právu rozhodovat o sobě a k některým institucím - stát, parlament.
 - Mezi skupinami byli rozdíly tyto: čeští resp – soukromí, bratrství, osobní bezpečnost, politické strany, osobní zodpovědnost, parlament, slovenští – blahobyť, bohatství a mír. Pro jejich porovnání použili χ^2 . Zjistili tedy, že pojem demokracie je spojen s institucemi, právním řádem, se svobodou jednice, ale ne s ekonomickými pojmy.
-

Výsledky

- Z hlediska VĚKU v **českém** souboru zjistili výrazný rozdíl v pojmu osobní bezpečnost, který je častěji spojen s pojmem demokracie u starších ($p < 0,001$). Méně signifikantní je rozdíl v pojmech bratrství, peníze, bohatství, místní zastupitelstvo a opozice ($p < 0,05$). Mladší resp. preferují naopak svobodu a veřejné mínění ($p < 0,05$).
 - Z hlediska VĚKU ve **slovenském** souboru rozdíl v pojmech obec ($p < 0,001$) rozhodování o sobě, svoboda a veřejný zájem ($p < 0,05$) které preferují starší. Mladší upřednostnili pojem soukromí ($p < 0,01$).
 - Rozdíl mezi **národnostmi** v závislosti na věku rozdíl u pojmu osobní bezpečnost, bratrství ($p < 0,01$) a zisk ($p < 0,05$) jsou častější u starších Čechů a u mladých Slováků. Oproti pojmy veřejný zájem ($p < 0,01$), rozhodování o sobě a svoboda ($p < 0,05$) jsou častější u mladších Čechů a starších Slováků.
-

Výsledky

- Z hlediska **VZDĚLÁNÍ** v **české** skupině u resp. s maturitou se našla souvislost v pojmech jedinec ($p < 0,001$), náboženství, pol.strany a práva menšin ($p < 0,01$). Naopak bez maturity – pojmy Češi ($p < 0,001$) národ ($p < 0,01$).
 - Z hlediska **VZDĚLÁNÍ** ve **slovenské** skupině – výrazná diferenciacie - u lidí bez maturity pouze 2 pojmy národ ($p < 0,01$) a Slováci ($p < 0,0001$). Kdežto u lidí s maturitou – jednotlivec ($p < 0,0001$), soukromí, pol.strany, osobní zodpovědnost, opozice, osobní bezpečnost, veřejné mínění, kapitalismus ($p < 0,0001$), náboženství, ústava, lidská práva, právní řád a práva menšin ($p < 0,01$).
 - V **česko – slovenském** srovnání se objevily rozdíly zejména u pojmů veřejné mínění a kapitalismus ($p < 0,001$), u Čechů nesignifikantně bez mat., u Slováků s maturitou.
-

Závěry

- U českého souboru se zjistil téměř **dvojnásobek** pojmů, které více než polovina souboru velmi těsně spojuje s pojmem demokracie. (Dá se chápat jako větší komplexnost pojmu.)
 - Pojem demokracie **není** spojován s „ekonomickými“ pojmy. Toto zjištění odporuje častému názoru, že touha lidí po demokracii byla spojena s touhou po blahobytu.
-

Závěry

- Překvapivé jsou **malé** rozdíly mezi věkovými skupinami. Z hlediska obou skupin je zajímavá „osobní bezpečnost“, která může vyjadřovat každodenní zkušenost, ale zejména míru prezentace zločinnosti v médiích. St. Slováci ji nezdůrazňují tolik jako ml. Češi. (Je Slovákům v médiích prezentována méně?)
 - Velmi **významné** rozdíly jsou mezi resp. s maturitou a bez maturity, které se vyskytují mnohem výrazněji u Slováků. Lidé s mat. preferují pojmy vyjadřující svobody jedince, lidé bez mat. zdůrazňují národní aspekt. Je zajímavé, že rep. demokracie u Slováků s mat. je podobná reprezentaci u Čechů jako celku. Toto zjištění podporuje předpoklad, že soc. rep. demokracie u národa jako celku je o to liberálnější, oč se v ní ve větší míře uplatní soc. rep. vzdělanějších vrstev.
-

Kritika

- Autoři sami uvádí, že:
 - soubor není reprezentativní z hlediska celé populace ČR (SR)
 - zachytili pojmové vymezení demokracie, aniž by mohli zachytit emoční valenci. Emoční aspekt reprezentace mění smysl kognitivního obsahu.
 - neví, zda pojem peníze v individuální výpovědi vyjadřuje možnost většího výdělku na základě uplatnění vlastních schopností, nebo peníze jako nástroj moci bohatých nad chudými.
-